

Teismo (ne)šališkumas baudžiamajame procese: ką išbraukti?

Simona Zubkovaitė, Simona Maksimec

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos šakos 4 kurso studentės

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: simona.zubkovaite@tf.stud.vu.lt, simona.maksimec@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė asist. dr. Laura Šivickaitė-Moldarienė

El. paštas: laura.sivickaite@tf.vu.lt

Anotacija: Šiame straipsnyje, remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija bei kitais reikšmę turinčiais šaltiniais, analizuojamas teismo nešališkumas baudžiamajame procese. Šiam tikslui pasiekti gilinamasi į nešališkumo ištakas, sampratą, šio baudžiamojo proceso principo turinį ir teismų praktiką. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje įtvirtinta, jog teismo nešališkumo principas yra viena iš asmens konstitucinės teisės į teisingą teismą sudėtinių dalių, o jo užtikrinimas baudžiamajame procese kartu reiškia sąžiningą ir teisingą procesą. Pagrįstas manymas apie teismo šališkumą suponuoja nu(si)šalinimo instituto mechanizmo aktyvavimą, kuris labai svarbus tinkamam asmens teisių įgyvendinimui užtikrinti.

Pagrindiniai žodžiai: nešališkumas, teisėjas, baudžiamasis procesas, nušalinimas.

The (im)partiality of the court in criminal proceedings: what to delete?

Annotation: This article, based on the Constitution of the Republic of Lithuania, the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania, the jurisprudence of the Supreme Court of Lithuania and the European Court of Human Rights, as well as other relevant sources, analyses judicial impartiality in criminal proceedings. To achieve this aim, it examines the origins, concept, content of this principle of criminal procedure, and relevant case law. In the practice of the Supreme Court of Lithuania, it is established that the principle of judicial impartiality is an integral part of an individual's constitutional right to a fair trial, and its guarantee in criminal proceedings also implies a fair and just process. A well-founded belief in judicial bias triggers the mechanism of recusal or disqualification, which is essential for ensuring the proper implementation of individual rights.

Keywords: impartiality, judge, criminal procedure, recusal.

Išvadas

Temos aktualumas. Nešališkumas – vienas esminių teisinės valstybės principų, kuris užtikrina skaidrų teisingumo vykdymą, visuomenės pasitikėjimą teismų sistema. Net ir menkiausias abejonės dėl teismo nešališkumo gali tapti pakankamai rimtu iššūkiu teisingumo autoritetui. Teismas ne tik negali turėti asmeninio suinteresuotumo bylos baigtimi, rodyti didesnę palankumą vienai iš bylos šalių ar būti tendencingas, tačiau jis, organizuodamas proceso eigą, neturi sudaryti objektyviam stebėtojai abejonų, kad teismas yra palankus vienam ar kitam proceso dalyviui. Esant šio principo pažeidimams pažeidžiama viena svarbiausių asmens konstitucinių teisių – teisė į nešališką teismą, kuri numatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 31 straipsnio 2 dalyje ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 6 straipsnyje, taip pat Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 44 straipsnio 5 dalyje. Šių imperatyvių normų įtvirtinimas kelia teisėjams pareigą viso baudžiamojo proceso metu išlikti nešališkiems. Nepaisant to, kad nešališkumo principas Lietuvoje žinomas nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) Statutų laikų, 2024 m. Lietuva pralaimėjo bylą Europos Žmogaus Teisių Teisme (toliau – EŽTT), o tai rodo, kad ir šiomis dienomis teismo (ne)šališkumo problemų vis dar yra.

Atitinkamai, šio mokslinio darbo tikslas – ištirti, ar Lietuvos baudžiamajame procese yra užtikrinamas teismo nešališkumo principas.

Darbo uždaviniai:

- Ištirti teismo nešališkumo principo ištakas ir jo svarbą baudžiamajame procese;
- Išnagrinėti teismo nešališkumo principo turinį, jo taikymą ir galimą teisėjo atsakomybę už šio principo pažeidimą.
- Atskleisti teismo nešališkumo koncepciją jurisprudencijoje ir įvertinti teismo nu(si)šalinimo instituto esmę ir problematiką, įgyvendinant teismo nešališkumo principą.

Tyrimo metodai. Siekiant pasiekti išsikeltą tikslą ir įgyvendinti suformuotus uždavinius darbe buvo naudojami šie tyrimo metodai:

Istorinis metodas buvo naudojamas siekiant atskleisti nešališkumo principo ištakas.

Sisteminis ir analizės metodai taikyti siekiant susieti moksliniame straipsnyje pateiktas teises normas ir teismų praktiką teismo nešališkumo principo aspektu, atskleisti principo turinį ir problematiką baudžiamajame procese.

Darbo originalumas. Šiame darbe analizuojamos nešališkumo principo ištakas, šiuolaikinis turinys ir reikšmė, taip pat išryškinama jo problematika teismų praktikoje. Nagrinėjama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT), Konstitucinio Teismo (toliau – KT) ir EŽTT jurisprudencija, taip pat Teisėjų etikos ir drausmės komisijos (toliau – Komisija) bei Teisėjų garbės teismo sprendimai, susiję su teise į nešališką teismo procesą ir jos įgyvendinimu.

Svarbiausi šaltiniai. Darbe analizuojami tiek nacionaliniai šaltiniai, tiek tarptautiniai dokumentai. Taip pat apžvelgiama teismų praktika, gilinantis į esminius nešališkumo aspektus.

1. (Ne)šališkumo ištakos ir teisinis reguliavimas

1.1. Istorinis ir teisinio reguliavimo diskursas

Nepriklausomas ir nešališkas teismas yra vienas esminių teisinės valstybės bruožų, užtikrinantis žmogaus teisių apsaugą ir visuomenės pasitikėjimą valstybės institucijomis.

Teisė į teisingą, sąžiningą ir nešališką teismą pripažįstama daugelyje tarptautinės teisės dokumentų. Jungtinių Tautų Chartijoje pabrėžiama teismo narių pareiga prieš pradėdant eiti pareigas atvirame Teismo posėdyje iškilmingai pareikšti, kad jis savo įgaliojimus vykdys nešališkai ir sąžiningai¹. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnyje įtvirtinta, jog kiekvienas turi lygią teisę, kad jo bylą teisingai ir viešai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas², o Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 1 dalyje numatyta kiekvieno asmens teisė, kad jo byla būtų nagrinėjama lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto kompetentingo, nepriklausomo ir nešališko teismo³. Analogiškos garantijos įtvirtintos ir EŽTK 6 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir bešališkas teismas⁴.

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtos Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas teismo nepriklausomumo ir nešališkumo principas. Joje nustatyta, kad nusikaltimo padarymu kaltinamas asmuo turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas⁵. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog ši konstitucinė teisė reiškia tai, jog asmens bylos negali nagrinėti teisėjas, kurio nešališkumas kelia abejonių. Teisėjas, turi būti neutralus, o teismo nešališkumas yra esminė žmogaus teisių užtikrinimo garantija, būtina teisingo bylos išnagrinėjimo ir pasitikėjimo teismu sąlyga⁶. Žmogaus tikėjimas nešališku teismu, jo vykdomu teisingumu, sudaro kertinį pasitikėjimo teisine sistema elementą.

¹ Jungtinių Tautų Chartija (1945). *Valstybės žinios*, 2002, 15–557.

² Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68–2497.

³ Tarptautinis pilietinis ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77–3288.

⁴ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40–987.

⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*, 1992, 33–1014.

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 14–445.

Konstitucijos preambulėje nurodyta, kad Lietuvių tauta Lietuvos valstybės teisinius pamatus grindė Lietuvos statutais ir Lietuvos Respublikos Konstitucijomis, o siekdama atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės, priėmė ir paskelbė šią Konstituciją⁷. Todėl valstybės teisiniai pamatai ir Konstitucijoje įtvirtintos prigimtinės žmogaus teisės turėtų būti kildinamos būtent iš Lietuvos statutų ir pirmiau galiojusių nuolatinių Lietuvos Konstitucijų normų.

Teismo nešališkumo ištakų galime rasti jau pirmajame, antrajame ir trečiajame LDK statutuose (toliau – ir Statutai), kurie formavo to meto teisinę sąmonę ir teisinės valstybės sampratą, o jų nuostatos galėjo prisidėti prie Konstitucijos 31 straipsnio atsiradimo⁸.

LDK Statutai, ypač antrasis ir trečiasis, įtvirtino svarbius teisinės valstybės bruožus – teismo nepriklausomumo ir nešališkumo principus. Pirmajame Statute teismo nešališkumas atspindėjo per valdovo pareigą vykdyti teisingumą visiems vienodai, o antrajame ir trečiajame Statutuose jis buvo įtvirtintas aiškiau – pavieto teisėjo priesaikoje bei draudžiant teisėjo pareigas derinti su administracinėmis pareigomis. arba įtvirtinant, kad teisėjo pareigos yra nesuderinamos su administracinėmis pareigomis⁹.

Vis dėlto, to meto luominės monarchijos suvokimas apie tai, kaip turi būti suvokiamas nešališkumas, skyrėsi nuo dabartinės nešališkumo sampratos: Statutai daugiausia teisių garantavo ponams ir bajorams, o demokratinėje respublikoje žmogaus teisės ir laisvės yra taikomos visiems asmenims, nepriklausomai nuo jų statuso ar ekonominės padėties¹⁰.

Baudžiamajame procese, kuriame nagrinėjamas nukentėjusiojo pažeistų teisių klausimas ir kaltinamojo teisių ribojimo aspektas, teismo nešališkumas yra ypač svarbus. BPK 44 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo turi teisę, kad jo byla teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas¹¹. Šis principas reiškia, kad teismas su abiem proceso šalimis privalo elgtis vienodai, neturi būti suinteresuotas priimti palankesnę sprendimą kurios nors iš jų naudai.

Nors baudžiamajame procese teismo vaidmuo yra aktyvus, tačiau privalo derėti su nešališkumo reikalavimu. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad teismas negali būti suprantamas kaip pasyvus bylų proceso stebėtojas, o teisingumo vykdymas nega-

⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendumu. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.

⁸ ŽALIMAS, Dainius (red.) (2018). *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, p. 14.

⁹ VAIČAITIS, Vaidotas (2013). Lietuvos statutai kaip konstitucionalizmo šaltinis. *Teisė*, 89, p. 64.

¹⁰ ŽALIMAS, Dainius (red.) (2018). *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, p. 31.

¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785. *Valstybės žinios*, 2002, 37-1341.

li priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta – siekdamas objektyviai ir išsamiai ištirti bylos aplinkybes bei nustatyti tiesą, jis turi teisę atlikti proceso veiksmus ar pavesti juos atlikti tam tikroms institucijoms. Vis dėl to, atlikdamas proceso veiksmus teismas turi būti nešališkas ir nesudaryti prielaidų abejoti jo nepriklausomumu¹². Konstitucijoje ir BPK įtvirtinta teisė į teisingą ir nešališką teismą suponuoja ir teismo pareigą išsamiai bei objektyviai ištirti visas bylai reikšmingas aplinkybes. Aktyvus teismo modelis reiškia, kad teisingumo vykdymas negali priklausyti vien nuo proceso šalių pateiktos medžiagos¹³. LAT praktikoje pabrėžiama, kad teismo nešališkumo principas reiškia pakankamų garantijų užtikrinimą, jog teisėjas nėra suinteresuotas bylos baigtimi ir neturi išankstinės nuomonės apie kurį nors proceso dalyvį¹⁴. Teismas gali būti pripažįstamas šališku, jeigu egzistuoja BPK 58 straipsnyje išvardytos priežastys. Nešališkumo principas taip pat pažeidžiamas, kai proceso šalims nesuteikiamos vienodos galimybės aktyviai dalyvauti tiriant įrodymus, išreiškiamą išankstinę poziciją dėl duomenų vertinimo ar vartojamos teismo palankumą arba nepalankumą proceso dalyviams atspindinčios formuluotės¹⁵.

Tais atvejais, kuomet bylos aplinkybės leidžia pagrįstai abejoti teismo nešališkumu, teisinėje sistemoje privalo būti užtikrinta veiksminga procesinė apsaugos priemonė – nušalinimo institutas. Nušalinimas yra tam tikras mechanizmas, neatsiejama nešališkumo principo dalis, leidžiantis užtikrinti sąžiningą teismo proceso balansą. Tik taikant nušalinimą galima užtikrinti, kad nešališkumas būtų realiai veikiantis teisinis standartas, atitinkantis tiek nacionalinės teisės tikslus, tiek EŽTK keliamus reikalavimus.

Teismo nešališkumo principas yra įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodekse (toliau – Teisėjų etikos kodeksas), kurio 5 straipsnyje numatyta, kad vienas pagrindinių principų yra teisingumas ir nešališkumas, o 8 straipsnis detalizuoja privalomas teisingumo ir nešališkumo principo taikymo taisykles teisėjams¹⁶.

Taigi nešališkumas yra vienas svarbiausių teisėjams keliamų reikalavimų ir būtina asmens teisės į teisingą teismo procesą įgyvendinimo sąlyga. Šio principo reikšmė pripažįstama tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu.

Apibendrinant pažymėtina, kad nešališkumo principo reikšmė buvo pripažįstama jau LDK laikais, o šiandien jis yra plačiai įtvirtintas tiek nacionaliniuose teisės aktu-

¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, Nr. 119-6005.

¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-20-788/2024.

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-60-648/2024.

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024.

¹⁶ JOKIMAITĖ, Sigita; RAMANAUSKIENĖ, Jovita ir BALTRĖNĖ, Olga (2022). *Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas – praktinis vadovas* [interaktyvus]. https://klat.teismas.lt/data/public/uploads/2022/12/d1_praktikos-vadovas.pdf.

se, tiek tarptautiniuose žmogaus teisių apsaugos dokumentuose. Pirmiau nurodyti teiginiai patvirtina, jog nešališkas teismas sudaro teisingumo vykdymo pagrindą, užtikrinantį veiksmingą žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, kaltinamo asmens teisę į teisingą ir nešališką teismą.

1.2. Nušalinimo reguliavimas BPK

Pažymėtina, kad nušalinimo institutą reglamentuoja BPK 57–61 straipsniai. BPK 57 straipsnyje nustatyta, kas gali pareikšti nušalinimą ir kam jis gali būti taikomas. Nušalinimas gali būti reiškiamas ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, teisėjui, posėdžio sekretoriui, vertėjui, ekspertui ar specialistui. Proceso dalyvis, manydamas, jog teismas ar kitas proceso dalyvis yra šališkas, tendencingas ar iš anksto nusistatęs, gali pareikšti nušalinimą taip užtikrindamas savo teisę į nešališką ir nepriklausomą teismą. Ši nuostata numato ir pareigą tam tikrais atvejais nusišalinti.

BPK 58 straipsnyje numatyti nušalinimo pagrindai, kurie gali būti: 1) bendrieji ir 2) specialieji. Bendrieji pagrindai yra šie: 1) turėjimas tame pačiame procese kito procesinio statuso; 2) šeiminiai ar giminystės ryšiai su kitais proceso subjektais; 3) asmeninis proceso subjekto ar jo šeimos narių ar giminaičių suinteresuotumas bylos baigtimis; 4) bet kokios kitos aplinkybės, dėl kurių kyla pagrįstų abejonų¹⁷. Atkreiptinas dėmesys, kad pagrindų sąrašas nėra baigtinis, o tai reiškia, kad kiekvienu konkrečiu atveju proceso dalyviai gali ir turi galimybę nurodyti kitas aplinkybes, kurios jų manymu gali būti nušalinimo pagrindu.

Specialieji teisėjo nušalinimo pagrindai nustatyti BPK 58 straipsnio 2 dalyje, kurioje numatyta, kad teisėjas negali nagrinėti bylos ir privalo nusišalinti arba būti nušalintas, jei jis tame pačiame procese anksčiau dalyvavo kaip ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, gynėjas ar teisėjas, sprendė procesinės prievartos priemonių taikymo klausimus ar nagrinėjo skundus, taip pat jei jis toje pačioje ar kitoje stadijoje jau nagrinėjo bylą iš esmės.

BPK 59 straipsnio 1 dalis imperatyviai įtvirtina, kad teisėjas, teisiamojo posėdžio sekretorius, vertėjas, ekspertas, specialistas ar prokuroras privalo nusišalinti BPK 58 straipsnyje nurodytais pagrindais.

Teisėjui pareikšto nušalinimo sprendimo tvarka yra kiek sudėtingesnė nei kitų BPK 57 straipsnio 2 dalyje nurodytų asmenų. Ji priklauso nuo to, kiek teisėjų (vienas ar teisėjų kolegija) nagrinėjo bylą, ir kiek kolegijos narių nušalinama: 1) jeigu bylą nagrinėja vienas teisėjas, dėl jam pareikšto nušalinimo nusprendžia jis pats ir, teisėjui patenkinus pareiškimą dėl jo nušalinimo, teismo pirmininko ar Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininko patvirtinimas nėra reikalingas; 2) jeigu bylą nagrinėja teisėjų kolegija, tai i) vienam iš kolegijos teisėjų pareikštą nušalinimą pastarajam teisėjui ne-

¹⁷ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis ir KUČONIS, Pranas (2011). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Registrų centras, p. 118-119.

dalyvaujant svarsto kiti teisėjai (jeigu balsai dalijasi pusiau – teisėjas laikomas nušalintu); ii) dėl keliems teisėjams ar visai teisėjų kolegijai pareikšto nušalinimo paprasta balsų dauguma nusprendžia tą bylą nagrinėjanti teisėjų kolegija, dalyvaujant teisėjams, kuriems nušalinimas yra reiškiamas¹⁸.

Atidžiai išanalizavus baudžiamojo proceso įstatymo nuostatas, daroma prielaida, jog Lietuvoje nėra užtikrinamos kelios sąžiningo ir teisingo proceso garantijos¹⁹. Pagal BPK 59 straipsnio 2 dalies 2 punktą, dėl keliems teisėjams ar visai teisėjų kolegijai pareikšto nušalinimo sprendžia byla nagrinėjanti teisėjų kolegija paprasta balsų dauguma. To paties straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad kai byla nagrinėja vienas teisėjas, dėl jam pareikšto nušalinimo jis sprendžia pats. Tokia situacija gali kelti abejonių dėl nešališkumo, ypač kai teisėjas atmeta nušalinimą, nes proceso šaliai gali sustiprėti įspūdis dėl galimo šališkumo.

Verta atkreipti dėmesį į tai, kaip tokia situacija yra sureguliuota Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse (toliau – ir CPK). CPK 69 straipsnio 1 dalis įtvirtina taisyklę, kad teisėjo (teisėjų) nušalinimo klausimą sprendžia atitinkamo teismo pirmininkas, teismo pirmininko pavaduotojas, Civilinių bylų skyriaus pirmininkas arba jų paskirtas teisėjas nedelsdami, bet ne vėliau kaip per tris darbo dienas nuo nušalinimo pareiškimo dienos. Tais atvejais, kai teisme nėra pakankamo skaičiaus teisėjų, nušalinimo klausimą sprendžia atitinkamas aukštesnės pakopos teismas nedelsdamas. Šio straipsnio 2 dalis įtvirtina, kad klausimas dėl teisėjo nušalinimo išsprendžiamas rašytinio proceso tvarka, išklausius nušalinamo teisėjo arba susipažinus su jo rašytiniais paaiškinimais, jeigu šie pateikti.

Apibendrinant galima teigti, kad šiuo metu BPK įtvirtintas teisėjų nušalinimo klausimų sprendimo modelis ne visais atvejais pakankamai užtikrina objektyvų ir nešališką proceso regimybę. Situacijos, kai dėl nušalinimo sprendžia pats nušalinamas teisėjas arba bylai nagrinėti sudaryta teisėjų kolegija, kurios nariams pareikštas nušalinimas, gali kelti proceso dalyviams pagrįstų abejonių dėl sprendimo nešališkumo. Tuo tarpu CPK įtvirtintas reguliavimas, pagal kurį nušalinimo klausimą sprendžia nuo bylos nagrinėjimo atribotas teisėjas ar teismo vadovas, sudaro prielaidas didesniai objektyvumui ir stiprina pasitikėjimą teisingumo vykdymu. Atsižvelgiant į tai, tikslinga svarstyti analogiško teisinio reguliavimo perkėlimą į baudžiamąjį procesą, numatant, kad teisėjo ar teisėjų kolegijos nušalinimo klausimą sprendžiant nepriklausomas ir konkrečios bylos nagrinėjime nedalyvaujantis teisėjas. Toks pakeitimas prisidėtų prie veiksmingesnio teisės į nešališką teismą užtikrinimo bei geriau atitiktų sąžiningo proceso principo reikalavimus.

¹⁸ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcellis ir KUONIS, Pranas (2011). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Registrų centras, p. 118-119.

¹⁹ MERKEVIČIUS, Remigijus (2010). Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje. *Teisė*, 76, p. 95-96.

2. Teismo nešališkumas ir teisėjų etika: Lietuvos pavyzdys

Kaip aptarta pirmiau, teismo nešališkumo principas įtvirtintas ir Teisėjų etikos kodekse, kurio 8 straipsnyje nustatytos imperatyvios teisingumo ir nešališkumo taisyklės (toliau – ir Taisyklės). Jos apima draudimą teisėjui diskriminuoti, reikšti išankstinę nuomonę ar demonstruoti simpatiją ar antipatiją proceso dalyviams, taip pat reikalavimą nepasiduoti išorinei įtakai ir vengti interesų konflikto. Teisėjas taip pat negali konsultuoti asmenų teisiniais klausimais įstatymų nenumatytais atvejais, atstovauti jų teisme ir, be kita ko, privalo vengti viešų pasisakymų, suponuojančių bylos baigtį, ir nevertinti jos ne teismo proceso metu²⁰.

Šių Taisyklių taikymą papildo Bangaloro teisėjų elgesio principai, įtvirtinantys teisėjo pareigą savo pareigas vykdyti be palankumo, šališkumo ar išankstinio nusistatymo. Juose taip pat nustatyta, kad teisėjas negali reikšti nuomonės apie bylą, kuri yra ar gali būti nagrinėjama teisme, jei tai galėtų paveikti proceso rezultatą ar pažeisti asmenų teisę į teisingą bylos nagrinėjimą. Teisėjas tiek teisme, tiek už jo ribų privalo stiprinti visuomenės pasitikėjimą teismo nešališkumu ir elgtis taip, kad būtų mažinamas nušalinimo poreikis. Be to, Bangaloro teisėjų elgesio principai taip pat numato pareigą teisėjui nusišalinti, jei jis negali išnagrinėti bylos nešališkai arba jeigu protingam stebėtojiui gali atrodyti, kad teisėjas negali nešališkai išnagrinėti bylos. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad negalima reikalauti teisėjo nusišalinti nuo bylos, jeigu kitas teismas negali jos išnagrinėti arba jei jos neišnagrinėjimas būtų vertinamas kaip rimtas nusižengimas teisingumui²¹.

Teismo nešališkumas yra viena svarbiausių teisėjo pareigų vykdymo sąlygų, todėl šį principą pažeidusiam teisėjui gali būti taikoma atsakomybė. Teismų įstatymo 43 straipsnyje nustatyta teisėjų pareiga laikytis Konstitucijos, įstatymų ir vykdyti Taisyklių reikalavimus, o už šių pareigų nevykdymą teisėjui taikoma drausminė atsakomybė. Pagal teismų įstatymo 83 straipsnį drausminė atsakomybė teisėjui kyla už teisėjo vardą žeminantį poelgį. Teisėjų etikos kodekso reikalavimų pažeidimą ar įstatymuose nustatytų teisėjų darbinės ar politinės veiklos apribojimų nesilaikymą. Teisėjo vardą žeminančių poelgiu laikomas su teisėjo garbe nesuderinamas elgesys, neatitinkantis Teisėjų etikos kodekso reikalavimų.

Drausmės bylos iškėlimo klausimus sprendžia Teisėjų etikos ir drausmės komisija, kuriai motyvuotą teikimą gali pateikti Taryba, Komisija, teismo, kuriame teisėjas dirba, arba bet kurio aukštesnės pakopos teismo pirmininkas ar kiti asmenys, kuriems

²⁰ JOKIMAITĖ, Sigita; RAMANAUSKIENĖ, Jovita ir BALTRĖNĖ, Olga (2022). *Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas – praktinis vadovas* [interaktyvus]. https://klat.teismas.lt/data/public/uploads/2022/12/d1_praktikos-vadovas.pdf.

²¹ Bangalore Principles of Judicial Conduct (2018) [interaktyvus]. <https://www.unodc.org/documents/ji/training/bangaloreprinciples.pdf>.

tapo žinoma apie galimą drausminės atsakomybės pagrindą²². Komisijai nusprendus teisėjui iškelti drausmės bylą, ji perduodama nagrinėti Teisėjų garbės teismui²³. Nustatęs drausminės atsakomybės pagrindą, Teisėjų garbės teismas gali skirti teisėjui pastabą, papeikimą ar griežtą papeikimą, taip pat siūlyti atleisti teisėją iš pareigų ar inicijuoti apkaltos procesą. Šis sprendimas per dešimt dienų nuo jo priėmimo gali būti skundžiamas Lietuvos Aukščiausiam Teismui²⁴. Taigi teisėjo drausminės atsakomybės institutas yra viena iš priemonių, padedančių užtikrinti teisėjų veiklos skaidrumą ir asmens teisės į teisingą bei nešališką teismą apsaugą.

Apžvelgus pastarųjų penkerių metų Komisijos ir Teisėjų garbės teismo praktiką, matyti, kad drausmės bylą dėl teismo nešališkumo principo pažeidimo baudžiamosiose bylose nėra daug. Vis dėlto ši praktika reikšminga analizuojant Teisėjų etikos kodekse įtvirtinto nešališkumo principo taikymo ribas.

Komisija 2024 m. vasario 29 d. priėmė sprendimą iškelti drausmės bylą LAT teisėjui ir perduoti ją nagrinėti Teisėjų garbės teismui, nes teisėjas neinformavo proceso dalyvių, jog sprendimą byloje priėmė jo svainis – Lietuvos apeliacinio teismo teisėjas, taip pat nenusišalino nuo bylos nagrinėjimo. Komisija konstatavo, kad nors teisėjui ši aplinkybė nagrinėjant bylą nebuvo žinoma, objektyvaus stebėtojo požiūriu asmuo negali būti laikomas nešališku vertindamas giminystės ar svainystės ryšiais susijusio teisėjo priimtą sprendimą. Todėl teisėjas turėjo imtis priemonių, kad proceso dalyviams nekiltų abejonių dėl teismo nešališkumo, ir nusišalinti nuo bylos nagrinėjimo. Komisija kritiškai vertino teisėjo paaiškinimus, kad jis netikrina tyrėjų, prokurorų ir teisėjų, kurie dalyvavo bylos nagrinėjimo metu, nes šiuo metu jokie jo šeimos nariai ir artimieji giminaičiai aptartose institucijose nedirba. Komisija pažymėjo, kad daugiau kaip dvidešimties metų darbo stažą LAT turtintis teisėjas, būdamas susijęs svainystės ryšiais su Lietuvos apeliacinio teismo teisėju ir puikiai išmanydamas nušalinimo institutą, turėjo būti rūpestingesnis. Dėl to Komisija konstatavo ne tik Teisėjų etikos kodekso 8 straipsnio 6 punkto, bet ir pareigingumo, nepriklausomumo bei pavyzdinumo principų pažeidimus²⁵.

Kitoje byloje Komisija atsisakė teisėjui iškelti drausmės bylą. Teikime buvo teigiama, kad teisėjas buvo šališkas kaltinamojo atžvilgiu ir nenusišalino nuo bylos nagrinėjimo, nors anksčiau, dirbdamas advokatu, teikė jam teisines paslaugas ir jį pažinojo. Atlikus neplaninį tikslinį patikrinimą, buvo konstatuota, kad teisėjas, neinformavęs proceso dalyvių apie ankstesnius ryšius su kaltinamuoju ir nenusišalinęs

²² Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. 1994 m. gegužės 31 d. Nr. I-480. *Valstybės žinios*, 1994, 46-851.

²³ Teisėjų tarybos 2019 m. sausio 25 d. nutarimas Nr. 13P-10-(7.1.2) „Dėl teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatų patvirtinimo“. TAR, 2019, 1346.

²⁴ Teisėjų tarybos 2014 m. gegužės 30 d. nutarimas Nr. 13P-68-(7.1.2) „Dėl teisėjų garbės teismo nuostatų patvirtinimo“. TAR, 2014, 7206.

²⁵ Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2024 m. vasario 29 d. sprendimas Nr. 18P-1.

po pareikštų nušalinimų, sukūrė situaciją, kuri pašaliniam stebėtojiui galėjo kelti abejonų dėl teismo nešališkumo. Teisėjas paaiškino, kad nors kaltinamąjį pažįsta, jų nesieja jokie santykiai. Priimdama sprendimą Komisija pažymėjo, kad teisėjas pats vertina, ar konkrečios aplinkybės gali kelti abejonų jo nešališkumu ir ar jis gali nešališkai išnagrinėti bylą. Taip pat buvo atsižvelgta į tai, kad klausimas dėl galimo teisėjo šališkumo jau buvo spręstas procesine tvarka, o dėl nuosprendžio buvo paduotas apeliacinis skundas, todėl galimus pirmosios instancijos teismo pažeidimus įvertins apeliacinės instancijos teismas. Be to, nebuvo nustatyta duomenų, kad teisėją ir kaltinamąjį sietų artimi santykiai²⁶.

Apibendrinant galima teigti, kad teismo nešališkumo principas negali būti aiškiamas pernelyg plačiai, nes tai sudarytų prielaidas nepagrįstai taikyti nu(si)šalinimo institutą. Visgi, vertinant galimus nešališkumo pažeidimus lemiamą reikšmę turėtų turėti ne vien teisėjo vidinis įsitikinimas dėl savo gebėjimo nešališkai išnagrinėti bylą, bet ir objektyvus vertinimas, ar konkrečios bylos aplinkybės pagrįstam išoriniam stebėtojiui nesukelia abejonų dėl teismo nešališkumo. Toks požiūris atitinka EŽTT praktikoje suformuotą objektyvaus nešališkumo standartą, pagal kurį svarbu ne tik tai, ar teisingumas yra vykdomas, bet ir tai, ar visuomenei nekyla pagrįstų abejonų dėl jo nešališko vykdymo.

3. Nešališkas teismas – nešališkumo principo koncepcija, jos taikymas jurisprudencijoje ir nušalinimo instituto reikšmė

Įdomu tai, kad nėra įtvirtintos vienodos nešališkumo sampratos. Nors, pasak R. Merkevičiaus, „nešališkumas – tai tokia teismo (teisėjo) savybė, kuri lemia, ar realiai ir veiksmingai bus apsaugota ir apginta pažeista žmogaus laisvė, teisės ar privatumas, ar proceso dalyviai ir visa visuomenė pasitiks ir gerbs teismą kaip instituciją, baudžiamąjį procesą kaip neišvengiamą ir teisingą baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo tvarką, o galutinį teismo sprendimą priims kaip teisingumo išraišką“²⁷.

Teismo nešališkumą sudaro du aspektai – subjektyvusis ir objektyvusis. Subjektyviojo aspektu vertinama, ar yra aplinkybių, keliančių abejonų dėl teisėjo išankstinio nusistatymo bei tendencingumo, tačiau teisėjo nešališkumas preziumuojamas, kol neįrodyta priešingai. Objektyviojo aspektu svarbu užtikrinti, kad teismo procesas nesudarytų įspūdžio dėl palankumo ar priešiško kuriai nors šaliai. Todėl vertinamas ne tik teisėjo elgesys, bet ir kitos aplinkybės, kurios objektyviai stebėtojiui galėtų kelti abejonų dėl teisėjo nešališkumo²⁸. Taigi, reikia nustatyti, ar, be teisėjo elgesio,

²⁶ Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2024 m. gegužės 15 d. sprendimas Nr. 18 P-4.

²⁷ MERKEVIČIUS, Remigijus (2010). Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje. *Teisė*, 76, p. 83–99.

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-648/2024; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-

yra kitų patikrinamų faktų, kurie gali kelti abejonių dėl teisėjo nešališkumo²⁹. Ir šiuo atveju suteikiama didelė reikšmė tam, kaip susidariusi situacija ir esančios aplinkybės atrodo objektyviam stebėtoju³⁰.

LAT yra pažymėjęs, jog teismo posėdžio metu ar priimant nuosprendį (nutartį), teismas neturi diskutuoti su proceso dalyviais, moralizuoti ar reikšti pasipiktinimo, nes tai gali sudaryti prielaidas pagrįstai abejoti teismo nešališkumu. Pavyzdžiui, nešališkumo principo pažeidimas buvo nustatytas teisėjui išsakyus išankstinę nuomonę, kad pornografinio turinio dalykų gaminimo ir laikymo aplinkybės nėra reikšmingos. Be to, buvo nustatyta, kad teisėjas diskutavo su baigiamąją kalbą sakančiu gynėju, teisėjų kolegija nebuvo pakankamai susipažinusi su bylos medžiaga, rodė akivaizdų skubotumą ir iš anksto išreiškė savo nusistatymą dėl kai kurių apeliaciniame skunde keliamų klausimų vertinimo³¹.

Teismas gali būti laikomas šališku, jeigu baigiamajame akte kvestionuoja su nagrinėjama byla nesusijusius teismų sprendimus ar iš anksto parodo nusistatymą dėl skundo baigties. Pavyzdžiui, apeliacinės instancijos teismas, kritikuodamas prokuratūros darbą ir prokuroro skundo priėmimo aplinkybes, peržengė bylos nagrinėjimo ribas ir sudarė įspūdį, kad iš anksto buvo nusprendęs skundą atmesti³².

LAT praktikoje šališku laikomas teismas, kuris, nors bylos iš esmės neišnagrinėjo, bet pasisako dėl kaltinimo pagrįstumo ar vertina kitų asmenų veiksmus. Pavyzdžiui, grąžindamas bylą prokurorui, pirmosios instancijos teismas įvertino bylos aplinkybes, pasisakė dėl kaltinimo pagrįstumo bei teisiškai įvertino byloje nekaltinamos liudytojos veiksmus, taip sudarydamas įspūdį apie išankstinę nuomonę dėl bylos baigties³³.

Tačiau nešališkumo principas neturėtų būti aiškinamas pernelyg plačiai. Teismo padarytos teisės aiškinimo ar taikymo klaidos, proceso pažeidimai, motyvacijos stoka ar įrodymų vertinimo trūkumai savaime nereiškia teismo šališkumo³⁴. Nesant konkrečių bylų nagrinėjančio teismo šališkumo požymių, jo konstatavimas neturėtų būti

7-119-719/2024; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-53-489/2023.

²⁹ Wettstein prieš Šveicariją [EŽTT], Nr. 33958/96, [2000-12-21]. ECLI:CE:ECHR:2000-1221JUD003395896.

³⁰ JOKIMAITĖ, Sigita ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura. Teisėjų etikos ir drausmės bylos bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo jose. Iš: JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, Gabrielė ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura (sud.) (2025). *Pirmieji Lietuvos Aukščiausiojo teismo veiklos dešimtmečiai atkūrus nepriklausomybę*. Vilnius: Lietuvos Aukščiausias Teismas.

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-188-387/2022.

³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-16-489/2017.

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-648/2024.

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-45-303/2018.

siejamas su priimto nuosprendžio motyvacijos stoka, įrodymų tyrimo rezultatų įvertinimu, kitokiais teismo sprendimo surašymo trūkumais³⁵.

Kyla klausimas, o kada galima teigti, kad bylą nagrinėjęs teismas buvo šališkas? Šališku teismu visada turėtų būti pripažįstamas toks teismas, kai bylą nagrinėja nors vienas teisėjas, negalintis dalyvauti procese dėl pirmiau išvardytų priežasčių.

Deja, tačiau Lietuvoje yra ne viena byla pasiekusi EŽTT, kuriame konstatuotas nešališkumo principo pažeidimas. Pavyzdžiui, byloje Dainelienė prieš Lietuvą pareiškėja teigė, kad jos kasacinį skundą nagrinėjusi LAT atrankos kolegija buvo šališka, nes joje dalyvavo teisėjas, kurio sūnus jos byloje buvo prokuroras. EŽTT bylą nagrinėjo iš objektyviojo nešališkumo aspekto perspektyvos ir nurodė, kad turėtų būti tokia sistema, kuri užtikrintų, kad teisėjas negautų bylos, kurioje jo sūnus dalyvauja prokuroru. Tokia susiklosčiusi situacija sukompromitavo LAT nešališkumą ir sukėlė abejonių. EŽTT padarė išvadą, jog LAT atrankos kolegijos sudėtis neužtikrino jos nešališkumo ir neatitiko Konvencijos standarto objektyviuoju aspektu, todėl Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis buvo pažeista³⁶.

Dar viena garsiai Lietuvoje nuskambėjusi byla – Dakaras prieš Lietuvą, kurioje pareiškėjas (H. Dakaras) teigė, kad LAT kolegija neatitiko nešališko teismo reikalavimų. EŽTT nustatė, kad LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas iš anksto išreiškė poziciją dėl bylos baigties, sudarė bylą nagrinėjusią kolegiją ir pateikė kasacinį teikimą, kuris vėliau buvo patenkintas. Teismas konstatavo, kad toks vaidmuo nebuvo neutralus proceso šalių atžvilgiu, todėl buvo pažeista Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis³⁷.

Verta pažymėti Sacharuk prieš Lietuvą bylą, kurioje EŽTT nustatė pažeistą nešališko teismo principą. Pareiškėjas (Aleksandr Sacharuk) teigė, kad LAT teisėja dalyvavo nagrinėjant jo bylą du kartus ir abiem atvejais vertino tuos pačius įrodymus bei pasisakė dėl jo veiksmų. EŽTT pabrėžė, kad vien tai, jog teisėja du kartus buvo LAT kolegijos narė, savaime nėra pakankamas pagrindas kilti objektyviai pagrįstoms abejonėms dėl jos nešališkumo, tačiau situacija keičiasi, kai ankstesniame teismo sprendime yra su kaltinamojo veiksmų kvalifikavimu ir kalte susijusių išvadų, galinčių nulemti vėlesnį sprendimą. EŽTT pažymėjo, kad ankstesniuose sprendimuose buvo išreikštos išvados dėl kaltės ir veiksmų kvalifikavimo, galėjusios paveikti vėlesnį nagrinėjimą. Todėl pareiškėjo abejonės dėl teismo nešališkumo buvo pripažintos objektyviai pagrįstomis, o nustatytas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas³⁸.

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-300-697/2019.

³⁶ Dainelienė prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 23532/14, [2018-10-16] ECLI:CE:ECHR:2018:1016JUD002353214.

³⁷ Dakaras prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 42095/98, [2000-10-10], ECLI:CE:ECHR:2000:1010JUD004209598. Šiai dienai reguliavimas yra pasikeitęs ir nebeaktualus, tačiau tai tik parodo, kad tokia situacija yra buvusi.

³⁸ Sacharuk prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 39300/18, [2024-04-23], ECLI:CE:ECHR:2024:0423JUD003930018.

Koks svarbus yra teismo nešališkumas patvirtina ir EŽTT sprendimas, kuriame konstatuotas šio principo pažeidimas dėl teisėjos, nagrinėjusios bylą, padėjėjos santykio su proceso dalyviais. Antai byloje *Tsulukidze ir Rusulashvili prieš Sakartvelą* byloje EŽTT konstatavo objektyviojo nešališkumo pažeidimą dėl teisėjos padėjėjos ryšių su proceso dalyviais. Pareiškėjai ginčijo jų atleidimą iš darbo, o bylą kasacinėje instancijoje nagrinėjo teisėja, kurios padėjėja buvo atsakovės atstovo dukra. EŽTT pabrėžė, kad teisėjo padėjėjo vaidmuo gali būti reikšmingas, todėl jam taip pat keliami nešališkumo reikalavimai. Kadangi nacionalinis teismas neišsiaiškino šių aplinkybių, kilo pagrįstų abejonų dėl teisėjos nešališkumo ir buvo konstatuotas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas.³⁹

Taigi LAT praktika leidžia daryti išvadą, kad nešališkumo principas suprantamas gana plačiai, nes apima visą proceso teisme eigą bei teismo elgesį jo metu. Tam tikras teismo pasisakymas ar poelgis, kuriuo suponuojamas išankstinės nuomonės turėjimas dėl bylos baigties, taip pat procesinių ribų peržengimas (pavyzdžiui, diskusijų su proceso dalyviais inicijavimas) sudaro objektyvų ir pagrįstą pagrindą abejoti teismo nešališkumu.

Atsižvelgus į EŽTT praktiką, akivaizdu, kad teismo nešališkumo principu turi būti vadovaujamasi ne tik teismo salėje, bet ir už jos ribų, atidžiai vertinant procesinius dokumentus. Reikalavimai, keliami teisėjams, turėtų būti priimtini ir jų padėjėjams, kurie prisideda prie teisingumo įgyvendinimo ir padeda užtikrinti asmenų pasitikėjimą ne tik teisėju (teisėjų kolegija), nagrinėjančiu bylą, bet ir visa teismų sistema.

Išvados

Teismo nešališkumo principas Lietuvos Respublikoje, kaip teisinėje valstybėje, gali būti kildinamas ne tik iš tarptautinių teisė aktų nuostatų, tačiau ir iš Lietuvos statutų, kurie, nors šiek tiek skirtingai nei dabar, tačiau įtvirtino, kad nešališkumas yra svarbus asmens teisių įgyvendinimui. Ypatingai platus teismo nešališkumo įtvirtinimas tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose teisės aktuose pažymi, kad šio instituto svarba yra kaip niekad aktuali ir yra vienas esminių teisingumo vykdymo pagrindų.

Teisės aktai nustato teismui nešališkumo principo tinkamo įgyvendinimo taisykles, jų taikymą ir drausminę atsakomybę teisėjui, pažeidus šių taisyklių nuostatas, t. y. įtvirtina asmens teisių apsaugos mechanizmą, leidžiantį patraukti teisėją drausminen atsakomybėn. Pastarųjų penkerių metų Teisėjų etikos ir drausmės komisijos sprendimai teisėjams, nagrinėjusiems baudžiamąsias bylas, suponuoja, kad teismo nešališkumas ir jo vertinimas iš esmės priklauso nuo teisėjo vidinio įsitikinimo ir jo subjektyvaus susiklosčiusios situacijos vertinimo. Visgi, vertinant galimus nešališku-

³⁹ *Tsulukidze ir Rusulashvili prieš Sakartvelą* [EŽTT], Nr. 44681/21 ir 17256/22, [2024-08-29] ECLI:CE:ECHR:2024:0829JUD00448121.

mo pažeidimus lemiama reikšmę turėtų turėti ne vien teisėjo vidinis įsitikinimas dėl savo gebėjimo nešališkai išnagrinėti bylą, bet ir objektyvus vertinimas, ar konkrečios bylos aplinkybės pagrįstam išoriniam stebėtojų nesukelia abejonų dėl teismo nešališkumo.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika leidžia daryti išvadą, kad nešališkumo principas suprantamas gana plačiai, nes apima visą proceso teisme eigą bei teismo elgesį jo metu. Svarbu tai, kad tam tikras teismo pasisakymas ar poelgis, kuriuo suponuojamas išankstinės nuomonės turėjimas dėl bylos baigties, taip pat procesinių ribų peržengimas (pavyzdžiui, diskusijų su proceso dalyviais inicijavimas) sudaro objektyvų ir pagrįstą pagrindą abejoti teismo nešališkumu.

Šiuo metu galiojantis BPK įtvirtina taisyklę, kad, jeigu bylą nagrinėja vienas teisėjas, dėl jam pareikšto nušalinimo nusprendžia jis pats. Atkreiptinas dėmesys, kad ši norma neužtikrina objektyvaus teismo nešališkumo ir sąžiningo proceso garantijų. Tuo tarpu CPK įtvirtintas reguliavimas, pagal kurį nušalinimo klausimą sprendžia su bylos nagrinėjimu nesusijęs asmuo, labiau atitinka nešališko teismo principą ir stiprina pasitikėjimą teisingumo vykdymu. Atsižvelgiant į tai, tikslinga svarstyti BPK nuostatų tobulinimą, numatant, kad teisėjo ar teisėjų kolegijos nušalinimo klausimą spręstų nepriklausomas, konkrečios bylos nagrinėjime nedalyvaujantis teisėjas.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai:

Tarptautiniai:

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). Valstybės žinios, 1995, 40-987.

Jungtinių Tautų Chartija (1945). Valstybės žinios, 2002, 15-557.

Tarptautinis pilietinis ir politinių teisių paktas (1966). Valstybės žinios, 2002, 77-3288.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). Valstybės žinios, 2006, 68-2497.

Nacionalinės teisės aktai:

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, 33-1014.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785. Valstybės žinios, 2002, 37-1341.

Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. 1994 m. gegužės 31 d. Nr. I-480. Valstybės žinios, 1994, 46-851.

Teisėjų tarybos 2014 m. gegužės 30 d. nutarimas Nr. 13P-68-(7.1.2) „Teisėjų garbės teismo nuostatai“. TAR, 2014, 7206.

Teisėjų tarybos 2019 m. sausio 25 d. nutarimas Nr. 13P-10-(7.1.2) „Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nuostatai“. TAR, 2019, 1346.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas. Valstybės žinios, 14-445.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. Valstybės žinios, 119-6005.

Specialioji literatūra:

GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis ir KUONIS, Pranas (2011). Baudžiamojo proceso teisė vadovėlis. Vilnius: Registrų centras.

JOKIMAITĖ, Sigita ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura. Teisėjų etikos ir drausmės bylos bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vaidmuo jose. Iš: JUODKAITĖ-GRANSKIENĖ, Gabrielė ir ŠIVICKAITĖ-MOLDARIENĖ, Laura (sud.) (2025). Pirmieji Lietuvos Aukščiausiojo teismo veiklos dešimtmečiai atkūrus nepriklausomybę. Vilnius: Lietuvos Aukščiausias Teismas.

MERKEVIČIUS, Remigijus (2010). Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje. Teisė, 76, [interaktyvus]. <https://doi.org/10.15388/Teise.2010.0.223>.

VAIČAITIS, Vaidotas (2013). Lietuvos statutai kaip konstitucionalizmo šaltinis. Teisė, 89.

ŽALIMAS, Dainius (red.) (2018). Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.

Teismų praktika:

Daktaras prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 42095/98, [2000-10-10] ECLI:CE:ECHR:2000-1010JUD004209598.

Wettstein prieš Šveicariją [EŽTT], Nr. 33958/96, [2000-12-21] ECLI:CE:ECHR:2000-1221JUD003395896.

Dainelienė prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 23532/14, [2018-10-16] ECLI:CE:ECHR:2018:1016JUD002353214.

Tsulakidze ir Rusulashvili prieš Sakartvelą [EŽTT], Nr. 44681/21 ir 17256/22, [2024-08-29] ECLI:CE:ECHR:2024:0829JUD00448121.

Sacharuk prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 39300/18, [2024-04-23] ECLI:CE:ECHR:2024-0423JUD003930018.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-16-489/2017.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-45-303/2018.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-300-697/2019.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-188-387/2022.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-53-489/2023.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-20-788/2024.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-60-648/2024.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gegužės 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-62-495/2024.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. Nr. 2K-7-119-719/2024.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. gruodžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-648/2024.

Kiti šaltiniai:

Bangalore Principles of Judicial Conduct (2018) [interaktyvus]. <https://www.unodc.org/documents/ji/training/bangaloreprinciples.pdf>.

JOKIMAITĖ, Sigita; RAMANAUSKIENĖ, Jovita ir BALTRĖNĖ, Olga (2022). Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas – praktinis vadovas [interaktyvus]. https://klat.teismas.lt/data/public/uploads/2022/12/d1_praktikos-vadovas.pdf.

Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2024 m. vasario 29 d. sprendimas Nr. 18P-1.

Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2024 m. gegužės 15 d. sprendimas Nr. 18 P-4.

SANTRAUKA

Žmogaus teisių užtikrinimas demokratinėje valstybėje yra itin svarbus, ypač baudžiamajame procese. Šiame moksliniame straipsnyje analizuojamas teismo nešališkumo principo turinys, jo problematika, taip pat Lietuvos Konstitucinio ir Aukščiausiojo Teismo jurisprudencija bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Nagrinėjami subjektyvusis ir objektyvusis nešališkumo kriterijai, jų taikymas, ribos ir pažeidimai.

Darbą sudaro pagrindinės keturios dalys. Pirmojoje mokslinio darbo dalyje siekiama išgryninti nešališkumo principo ištakas arba nustatyti, kokie veiksniai galėjo turėti įtakos tokiam reikalavimui atsirasti. Antrojoje darbo dalyje dėmesys skiriamas Teisėjų etikos kodekso 8 straipsniui ir Teisėjų etikos ir drausmės komisijos sprendimams, siekiant išanalizuoti, kiek drausmės bylų buvo iškelta teisėjams, pažeidusiems nešališkumo principo reikalavimus. Trečiojoje darbo dalyje atskleidžiamas teismo nešališkumo principo turinys. Ketvirtojoje dalyje nagrinėjamas teisėjų nušalinimo procedūra esant teismo nešališkumo principo pažeidimui bei išgryninta esminė problema dėl pareikšto nušalinimo teisėjui, kuris vienasmeniškai nagrinėja bylą.

SUMMARY

Ensuring human rights in a democratic state is of paramount importance, particularly in criminal proceedings. This academic article analyses the content of the principle of judicial impartiality, its related issues, as well as the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and the Supreme Court of Lithuania, along with the case law of the European Court of Human Rights. It examines

the subjective and objective criteria of impartiality, their application, limits, and violations.

The work consists of four main parts. The first part aims to identify the origins of the principle of impartiality or the factors that may have influenced the emergence of such a requirement. The second part focuses on Article 8 of the Code of Judicial Ethics and the decisions of the Judicial Ethics and Discipline Commission, in order to analyse how many disciplinary cases have been initiated against judges who have violated the requirements of the principle of impartiality. The third part reveals the content of the principle of judicial impartiality. The fourth part examines the procedure for the recusal of judges in cases of violations of the principle of judicial impartiality and highlights a key issue concerning the recusal of a judge who hears a case sitting alone.